

прози митця дасть змогу виокремити мистецький феномен Б. Харчука-романіста й осмислити закономірності українського літературного дискурсу 50–80 рр. ХХ ст.

Джерела та література

1. Арентдт Х. Джерела тоталітаризму / Х. Арентдт. – К. : Дух і літера, 2002. – 539 с.
2. Гречанюк С. На тлі ХХ століття : літ.-крит. нариси / С. Гречанюк. – К. : Рад. письм., 1990. – 311 с.
3. Полякова С. В. Стильові доміанти оповіді в романістиці Бориса Харчука : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Полякова Світлана Василівна ; Дніпропетр. нац. ун-т ім. Олеся Гончара. – Дніпропетровськ, 2008. – 19 с.
4. Харчук Б. М. Кривняки / Б. Харчук // Твори : у 4 т. – К. : Дніпро, 1991. – Т. 2. – 572 с.
5. Wallace M. Recent theories of narrative / Martin Wallace. – London : Cornell University Press, 1986. – 244 p.

Луцан Леся. Стилевой синкретизм в романах Бориса Харчука. В статті прослідковується стилевий синтез в романістиці Б. Харчука, який визначає художественну самобутність произведених художником, їх місце в українському літературному дискурсі 50–80-х гг. ХХ в.; досліджуються реалістичні, неоромантичні, екзистенціальні, барокові традиції в моделюванні дійсності романів «Волынь», «Пределы и безграничность», «Майдан», «Хлеб насущный», «Кривняки» в контексті естетичних прагнень письменника.

Ключевые слова: екзистенціалізм, модернізм, нарратив, реалізм, роман, стиль.

Lutsan Lesya. The Syncretism of Styles in the Novels of Borys Kharchuk. This article traces the syncretism of styles in the novels of B. Kharchuk that defines the artistic identity of the artist's works and their place in the Ukrainian literary discourse of the 1950-80s. Realistic, neo-romantic, existential and baroque traditions are investigated in the novels «Volyn», «Borders and Immensity» («Mezi i Bezmezshzha»), «Square» («Maydan»), «Daily Bread» («Shhodennyu Khllyb») and «Krivnyaky» in the context of the aesthetic tendencies of the writer.

Key words: existentialism, modernism, narrative, realism, romance, style.

Стаття надійшла до редколегії
10.04.2013 р.

УДК 821.161.3 – «19» 09 (075.8)

Анджела Мельнікава

Вобраз «Іншага» ў творах Максіма Гарэцкага

У статті осмислено рецепцію Максимом Горьким проблем білоруської ідентичності, образ «Іншого». М. Горький був одним з ідеологів концепції прикордонного положення Білорусі. «Інший» у М. Горького – це не тільки представник іншої національності (поляк, єврей, росіянин, литовець, німець), але й представник іншої соціальної групи. М. Горький продовжує традицію, започатковану Ф. Богусевичем: ототожнення білоруського з більш низькими соціальними верствами. «Чужим» у творах письменника 20–30-х рр. виступають більшовики. У творах М. Горького подано механізми колонізації. Згадує М. Горький і деякі національні стереотипи.

Ключові слова: «Інший», прикордонне положення, національність, соціальна група, стереотип, колонізація.

Пастаноўка навуковай праблемы і яе значнасць. Для беларускага літаратуразнаўства сёння надзвычай актуальнай з'яўляецца праблема асэнсавання эстэтычна-мастацкага зместу нацыянальных ідэй, канцэпцыі нацыянальнага шляху, выяўлення нацыянальнай ідэнтычнасці ў літаратуры.

Праблема нацыянальнай ідэнтычнасці шчыльна звязана з праблемамі культурнай камунікацыі. Метадалогія вывучэння літаратурных этнаобразаў заснавана на філасофіі М. Бахціна, П. Рікёра, Ж. Делёза, Ж. Даріды, М. Бубера: дыялогу, узаемаадносін паміж «Я» і «Іншым».

Асновай для супастаўлення «мы» – «яны» выступаюць як найбольш выразныя знешнія прыкметы (фізічны воблік, рысы твару), так і сацыякультурныя (іншая мова, звычаі, традыцыі), рэлігійныя вераванні, асаблівасці сацыяльна-эканамічнага жыцця, палітычны ладу, іншая сістэма каштоўнасцяў. З дапамогай названых прыкмет індывід ідэнтыфікуе сябе са сваёй групай, падзяляючы яе каштоўнасці. Праціпастаўленне ўласнай супольнасці іншым групам заўсёды спрыяе фіксацыі і актыўнаму

замацаванню сваіх этнічных адрозненняў, іх асэнсаванню. Таксама важна мець на ўвазе, што падставай для супастаўлення «Я» – «Іншы» можа выступаць не толькі нацыянальная прыналежнасць, але і сацыяльны статус, культурна-адукацыйны ўзровень у межах адной нацыі.

М. Гарэцкі (1893–1938) – беларускі пісьменнік, творчасць якога істотна паўплывала на станаўленне нацыянальнай мастацкай свядомасці, выпрацоўку этычных ідэалаў.

Мэта – сцвердзіць ролю М. Гарэцкага ў адлюстраванні мастацкім словам беларускай ідэнтычнасці, замацаванні найбольш важных прыкмет нацыянальнага. Гэта праблема наватарская для беларускага літаратуразнаўства.

Задача – прааналізаваць выяўленне ў творах М. Гарэцкага вобраза «Іншага».

Выкладанне асноўнага матэрыялу і абгрунтаванне атрыманых вынікаў даследавання. Геапалітычнае становішча Беларусі на мяжы Захаду і Усходу абумоўлівае адкрытасць розным уплывам: Расіі, Польшчы, Украіны, Літвы. Гэта канцэптualaнае палажэнне беларускай культуралогіі, сфармуляванае ў пачатку 20 стагоддзя. М. Гарэцкі якраз з’яўляўся адным з ідэолагаў гэтай канцэпцыі. Узгадкі пра памежнае становішча краіны пастаянна гучаць у творах пісьменніка: «Прытулілася тое Асмолава пры вялікім некалі шляху з Вялікага княства Літоўскага на Масковію» [4, с. 124], «высака дзяржалі князі Саламярэцкія знамя зямелькі свае <...> не згібалі галавы прад цяжкаю сілай маскоўшчыны, не хіліліся і перад хітраю прычэпкаю – Польшчаю...» [6, с. 109]. М. Гарэцкі ў сваіх творах часта піша пра адкрытасць беларуса розным уплывам, блізкасць і да захаду і да ўсходу, здольнасць разумець памкненні і рускага і паляка: «... чаму мне саўсім па духу і зразумела як месіянства польскага народа, так і кіраванне да бога і чуда народа рускага па Дастаеўскаму, і гэтыя стараверы, і сектанты, духаборы і далей, і далей» [4, с. 257], «ці гэта дзве душы ўва мне – усходняя і заходняя?» [5, с. 56].

Размежаванне «свой» – «іншы» адбываецца ў М. Гарэцкага як па нацыянальнай прыкмеце, так і па сацыяльнай. «Іншы» у М. Гарэцкага – гэта не толькі прадстаўнік другой нацыянальнасці (паляк, яўрэй, рускі, літовец (жмудзін), немец), але і прадстаўнік іншай сацыяльнай групы.

Канцэптualaным момантам творчасці М. Гарэцкага з’яўляецца сцвярджэнне непадзельнасці мікракосму чалавека і макракосму радзімы, «родных каранёў», зацвярджэння ў мастацкай свядомасці права быць гаспадарамі на сваёй зямлі.

І. Бабкоў, адзін з найбольш глыбокіх сучасных беларускіх даследчыкаў, асэнсоўваючы генеалогію беларускага праекта нацыянальнага адраджэння, падкрэслівае: «Беларуская рэфлексія першай траціны 20 стагоддзя апазнае каляніяльнае сутыкненне паміж той рэальнай прасторай і тым кантэкстам, у якім вымушана знаходзіць сябе беларуская ідэнтычнасць. Беларуская ідэнтычнасць набывае рысы выразна антыкаляніяльнага праекту, з базавымі задачамі апазнавання і дэканструкцыі калянізатара» [2, с. 159]. Антыкаляніяльныя матывы выяўлены М. Гарэцкім праз апісанне механізмаў і вынікаў каланізацыі.

М. Гарэцкі апісвае нацыянальныя крыўды, прыніжэнні, пачынаючы са школы: «Слухайце, дуб’ё! Як я ні ўчу вас гаварыць правільна і чыста, вы ўсё якаеце і дыкаеце. Во, прыкладам, Маша леснікова... Бацька яе пры панох часта бывае, у свеце быў, гаворыць нішто сабе і сам прасіў, каб я Машу наўчыў-ткі гаварыць чыста» [4, с. 140].

Іранічна сітуацыя каланізацыі абмалявана М. Гарэцкім у аповесці «У чым яго крыўда?». Выкладчыкамі галоўнага героя з’яўляюцца ў асноўным рускія ці абруселыя беларусы: «Вельмі окаючы расеец Пашкін», выкладчык «расійскай літаратуры» Дуб-Дубовіч, «па прозвішчы-то, мусіць, беларус папоўскага або шляхецкага карэння, а з пераконанняў заядлы вялікарасійскі патрыёт» [4, с. 30]. Заўважыўшы газету «Наша ніва», Дуб-Дубовіч прамаўляе: «З пэўнага поваду я прымушаны дадаць, што на мовах некультурных ці такіх, прыкладам, як... (ён тут асабліва націснуў) ... як беларуская падгутарка паўдзённа-вялікарускай гутаркі ў мове адзінага вялікага расійскага народу, выказаць магутнасць, веліч хараства, патужнасць гэтае слаўнае оды слаўнага паэта – немагчыма» [4, с. 31]. Трэці выкладчык – з Масквы. Чацвёрты – Ян Янавіч фон Заёнц, родам з Познані, «ісціна-расійскі абнямечаны паляк», аднак ён «так ненавідзеў палякаў, што запісаўся ў «Саюз рускага народа». Ганіць падручнікі, напісаныя па-руску, «шануючы толькі нямецкія» [4, с. 32]. Расійскія «патрыёты» паказаны як «ворагі беларускай мовы» [4, с. 54].

Вучнямі сельскагаспадарчай школы, дзе вучыцца герой аповесці «У чым яго крыўда?» з’яўляюцца: латыш, эстонец, данскі казак, украінец, а таксама «стоўп пальшчызны, дваранін з барысаўскай

засцянкавай шляхты» [4, с. 35], што ізноў жа адлюстроўвае сітуацыю мультыкультуралізму. Мацей Мышка крыху валодае яўрэйскай мовай: «Я па-яўрэйску трошкі ўмею, наўчыўся змалку, гуляючы з яўрэйскімі хлапчукамі» [5, с. 204]

I. Бабкоў тлумачыць прычыны транскультурнасці беларускай сітуацыі памежным становішчам і каланіяльным статусам краю апошніх стагоддзяў: «Калі паспрабаваць вызначыць крыніцы транскультурнасці ў беларускай традыцыі, дык у розных гістарычных эпохі яны будуць рознымі. Але дзеве фундаментальныя рэчы застаюцца ў якасці канстанты: існаванне ў зоне цывілізацыйнага разлому і каляніяльныя – нэа- і посткаляніяльныя практыкі» [1, с. 75].

У творах М. Гарэцкага пададзены механізмы каланізацыі, якая праводзіцца праз царкву (касцёл) і навучальныя ўстановы: «Толькі мы гадуемся на чужым грунце і забываемся добра разумець свой уласны грунт <...> Тое лепшае, чалавецка-беларускае, што ўзгадала ўва мне сям'я (і то не ўся наша сям'я), тое даўгі час выкараняла ўва мне [...] школа» [4, с. 39–40]. Письменнік заўважае, што настаўніцкія семінарыі былі «адчынены для абрусення краю» [5, с. 134].

Мацей выключваюць з вучылішча, бо лічаць яго прыхільнікам палішчыны: «...у нас есть совсем достаточные основания думать, что ты, кроме того, что хулиган, ещё и не-ии-пра-ви-мый по-лячиш-ка... <...> – А потому, друг любезный, такая зараза нам в училище не нужна, и мы тебя увольняем» [5, с. 182].

У Беларусі пачатку 20 стагоддзя нацыянальнасць часта вызначалася ў залежнасці ад канфесійнай прыналежнасці: католікі лічыліся «палякамі», а праваслаўныя – «рускімі», што ізноў жа абумоўлена геапалітычным становішчам і каланізатарскімі памкненнямі нашых суседзяў. Такая сітуацыя неаднойчы апісваецца М. Гарэцкім: бацька ксяндза Цыбулькі, які агітуе за Польшчу, «беларус – жыў у вёсцы каля старой Вілейкі і нават гаварыць па-польску не ўмеў» [5, с. 278]. Маці Мацей Мышкі з'яўляецца каталічкай, таму лічыць сябе полькай (раман «Віленскія камунары»).

Апісваючы сітуацыю каланіяльнай залежнасці, М. Гарэцкі ўзгадвае нацыянальныя крыўды, кпіны з беларускай мовы з боку прадстаўнікоў пануючай нацыі: «Радасць маю зняважыў старшы пісар Лебедзеў, калі камандзір выйшаў: «Ахвота ж пісаць газеты на такой свінячай мове. Ведь порусски так легко научиться» [5, с. 63].

Письменнік называе іншыя адзнакі каланізацыі: рускае начальства, адміністрацыя, помнікі Кацярыне і Мураўёву, узгадкі пра нацыянальна-вызваленчае паўстанне 1863–1864 гадоў і яго падаўленне, закрыццё Віленскага ўніверсітэта: «На пляцы, што зваўся і за рускімі Універсітэцкім, хоць універсітэт яны даўным-даўно зачынілі, стаяў сутулаваты чыгунны Мураўёў, скромна падпёршыся кіёчкам; але здавалася кожнаму, хто хоць троху цікавіўся гісторыяй, што ён цябе гэтым кіёчкам зараз так свісне – і не ўстанеш» [5, с. 195].

Беларусь – краіна шматэтнічная і поліканфесійная. Асноўныя этнічныя групы Беларусі пачатку 20-га стагоддзя – беларусы, рускія, яўрэі, палякі, украінцы, татары. Яўрэі і татары з'явіліся на беларускіх землях яшчэ ў 14 стагоддзі. У пачатку 20 стагоддзя яўрэі складалі каля 14 % насельніцтва Беларусі, а ў многіх гарадах і мястэчках – больш за 50 % жыхароў (сёння – 0,3 %) [7].

Яўрэі жылі сваёй абшчынай, кагалам, досыць аўтаномна, адасоблена ад іншых этнічных суполак. Такі абшчынны лад жыцця беларускіх яўрэяў захоўваўся амаль да 1920-х гг. Яўрэі ў асноўным займаліся гандлем, рамёствамі, дробным прадпрымальніцтвам. Большасць іх жыла ў гарадах і мястэчках. Нягледзячы на неславянскае паходжанне і традыцыйныя рэлігіі яўрэяў і татар, якія з'яўляюцца досыць «экзатычнымі» для жыхароў Беларусі, гэтыя этнічныя групы здолелі захаваць сваю рэлігію, звычаі, жыццёвы ўклад, што сведчыць і пра талерантнасць беларусаў, якія не імкнуліся іх асіміляваць.

Яўрэяў М. Гарэцкі называе «самай лічнай і больш дэмакратычнай, чым пані-хрысціяне, інтэлігенцыі нашага краю, толькі што лішне адгароджанай ад мужыка сваім сацыяльным станам і яшчэ болей сваімі каставымі забабонамі, часта прыкрытымі нават у яе лепшых прадстаўнікоў толькі бедным фігавым лістком» [4, с. 8–9]. Такім чынам, адзначаючы дэмакратызм яўрэяў, М. Гарэцкі падкрэслівае іх адасобленасць ад астатніх нацыянальных груп, непрыманне, пры ўсім іх дэмакратызме, беларушчыны.

Піша М. Гарэцкі і пра няпростыя адносіны паміж яўрэямі і беларусамі: «Местачковыя жыды краму Саўчанкаву спалілі, каб не перабіваў гандаль ім» [3, с. 125]. (Слова «жыд» у беларускай мове не мела негатывага адцення. Так, беларускі письменнік яўрэйскага паходжання Змітрок Бядуля (Самуіл Плаўнік) актыўна яго выкарыстоўваў).

Разам з тым М. Гарэцкі адзначае і ўласнае асцярожнае стаўленне да яўрэяў, праўда, абумоўленае розніцай сацыяльнага паходжання: «Вось сядзіць гандляр у крамцы. Як слабенькі, але ўсё роўна подлы, павучок, і чакае на ўбогага, безграшовага мужыка, як на тую здохлую муху, каб з тым большай лёгкасцю, па сваіх сілках, высмактаць рэштачкі соку, не дбаючы аб якой іншай, цяжэйшай працы...» [4, с. 9]. Герой драматызаванай аповесці «Антон», даведзены да жабрацтва, не жадае аддаваць сваю ўнучку яўрэям: «Толькі к жыдам у батрачкі не аддам; канаць буду – не аддам! Каб яны кпілі з мужыка, каб яны агоем звалі...» [4, с. 263], «у жыда – не ў свайго брата, на кут не залезеш і вобуй не пасушыш...» [4, с. 264].

Станоўчы вобраз яўрэя пададзены ў рамане «Вiленскія камунары»: «А галоўнае – быў ён з разумнаю галавою пад беднаю ярмолкаю і з добрым сэрцам пад падраным і зашмальцованым лапсардаком» [5, с. 147].

У творах М. Гарэцкага ўзгадваюцца таксама татары, латышы, эстонцы, немцы, што сведчыць пра сітуацыю мультыкультуралізму на беларускіх землях. Так, у Беларусі стагоддзямі жылі татары. Як і яўрэі, яны з'явіліся на беларускіх землях у 14 стагоддзі, здолелі захаваць сваю веру ў асяроддзі хрысціян. Пра штабс-капітана Дамброўскага М. Гарэцкі заўважае, што гэта «абруселы літоўскі паляк магаметанскае рэлігіі» [5, с. 22].

Апісваючы жмудзінаў (літоўцаў), М. Гарэцкі падкрэслівае іх блізкасць да беларусаў па свайму сацыяльнаму становішчу: «Праязджалі вялікі панскі двор, дзе памешчык – паляк, арандатар – яўрэй, батракі – жмудзіны. Зусім як бывае ў нас на Беларусі. Не дзіва, што ні польскія паны, ні яўрэйскія эксплуататары не спагадаюць ні літоўскаму, ні нашаму адраджэнню. Прабудзіцца народ – і зверне ім карак» [5, с. 64]. На каморнікаў літоўскія сяляне глядзяць як «на чужых людзей, як на расійскае начальства, і часам тая прыветнасць выглядае вымушанаю пакораю і нават падляганнем, каб дастаць лепшы хутар» [4, с. 59]. М. Гарэцкі фіксуе адмоўнае стаўленне літоўцаў да расійскай улады як да каланізатараў.

У аповесці «На імперыялістычнай вайне» М. Гарэцкі ўзгадвае пра нацыянальныя сутычкі паміж салдатамі. Рускія смяюцца з беларусаў і ўкраінцаў, беларусы бароняцца, што рускія толькі на гармонцы граць здольныя, а не да работы [5, с. 74]. Герой пісьменніка, з'яўляючыся ўдзельнікам ваенных падзей, імкнецца захаваць чалавечнасць, яму прыкрыя жарты над іншымі нацыямі, над ахвярамі вайны.

Узгадвае М. Гарэцкі і некаторыя нацыянальныя стэрэатыпы. Так, палякі (ці апалячаныя беларусы) сцвярджаюць, што руская мова грубая ў параўнанні з рускай [5, с. 75]. Беларусы і ўкраінцы лічаць рускіх гультаяватамі.

М. Гарэцкі падае аўта- і гетэрастэрэатыпы: немцы лічаць славянаў «мяккацелымі і бязвольнымі», глядзяць на славян крыху звысоку. Немец гаворыць пра славян: «Мяккі народ, дужа не цвёрды народ; замнога думаюць аб усім свеце, аб небе і не бяруцца за паляпшэнне свае зямлі...» [3, с. 191], «немец і ў Амерыцы жыве, а душою ён – у фатэрляндзе, у дзедаўшчыне, а славянін... – стары махнуў рукою, – таму ўсё роўна» [3, с. 192], «але ж славянін жыве пачуццём і толькі маркоціцца аб дзедаўшчыне, замест практычнага нямецкага клопату» [3, с. 192].

Католікі глядзяць на праваслаўных як на «хамаў». Апісваючы палякаў, М. Гарэцкі падкрэслівае іх ганарлівасць: «Апавядаў тое-сёе з гісторыі, і ўсе польскія крулі і гетманы білі і маскалёў, і казакаў, і туркаў, і татараў, і немцаў, а іх ніхто ніколі не біў. <...> Знаёміў з геаграфіяй, і ў польскія межы збіраў усю зямлю ад Рыгі да Адэсы і ад Берліна да Масквы» [5, с. 178].

Разважаючы ў аповесці «Антон» пра сутнасць нацыянальнага характару беларуса, пра сутнасць і задачы літаратуры, пісьменнік таксама адзначае пэўныя рысы нацыянальнага характару палякаў, паказвае іх больш дзейнымі, актыўнымі. Польскі публіцыст заклікае падаваць у літаратуры «новага чалавека, чалавека будучыны, чалавека, каторы наўчыў бы ваша грамадства, што рабіць» [4, с. 255], наракае, што ў беларускай літаратуры многа енку і плачу, няма заклікаў да актыўнага дзеяння, змагання. Яго падтрымлівае Маскоўскі дэмакрат.

У рамане «Вiленскія камунары» М. Гарэцкі перадае занепакоенасць палякаў чарговай спробай русіфікацыі пад бальшавіцкімі сцягамі: «Нейкі прыезджы з Варшавы <...> даводзіў, што бальшавікі зусім не інтэрнацыяналісты. А тыя ж маскалі, кацапы, і – што па іх уладаю можна будзе гаварыць толькі па-руску. – «Як-то можа быць! – верашчаў ён пісклявым, але рэзкім, чутным голасам: – Цэлы век маскаль быў маскалём, а то раптам абвесціўся збаўцаю чалавецтва!..» [5, с. 277–278].

Параўноваючы Нямецчыну і Беларусь (апавесць «На імперыялістычнай вайне»), М. Гарэцкі адзначае большую культурнасць немцаў, лепшую арганізацыю гаспадаркі: «На культуру завідасць

глядзець! І жаль бярэ за сэрца, што Беларусь, у параўнанні, дзікая-дзікая» [5, с. 31], «у Расіі пасля Нямецчыны я чую сябе... быццам выйшаў з нечага душнага і такога, дзе ўсё-ўсё вядома і няма паэзіі, і выйшаў на свежае, вольнае і ўбогае паветра... Хочацца і ў Расіі, тут, бачыць гэтыя зручныя, з прысадамі шосы, прыгожыя цагляныя хаткі (і іншае, і іншае, – абраз нямецкага поля стаіць у вахач: дрэнаж, раскіданыя ля свежае канавы дрэны, культура), але каб і наш прастор захаваць, паэтычную шырыню і волю лясоў, лужкоў. Ці гэта прызвычаенасць да свайго?» [5, с. 56].

Сацыяльная дыферэнцыяцыя. Асаблівасцю сацыяльнага становішча Беларусі пачатку 20 стагоддзя з'яўлялася тое, што беларусы пераважна жылі ў сельскай мясцовасці. Большасць гарадскога насельніцтва складалі яўрэі, а таксама рускія і палякі. Згодна законаў Расійскай імперыі, яўрэям забаранялася сяліцца ў сельскай мясцовасці, а таксама за межамі губерній, уключаных у «мяжу аседласці». Не існавала як беларускай прамысловай буржуазіі (яе аснову складалі яўрэі ці апалячаныя беларусы), так і беларускага прамысловага пралетарыята: ён быў пераважна яўрэйскім, рускім і польскім. Беларускім у большасці сваёй было вясковае насельніцтва і вясковае буржуазія, якія аднак не ўсведамлялі яшчэ сваёй нацыянальнай прыналежнасці, бо былі падзелены па канфесійнай прыкмеце.

М. Гарэцкі працягвае традыцыю, распачатую Ф. Багушэвічам: атаясамлівання беларускага з ніжэйшымі сацыяльнымі сляямі. На старонках яго твораў пастаянна супрацьпастаўляецца «пышны цвет расійскае панскае культуры на Беларусі», і «наша беларуская мужыцкая культура, прадстаўнікі якой, як няшчаснае, бруднае і затуканае быдла... у лапцёх, у лахманах, у мэтлухах, з убогімі торбачкамі і з прыцішанаю, схованаю ад чужой пагарды моваю на засмяглых вуснах» [4, 54].

М. Гарэцкі прайшоў даволі складаную эвалюцыю палітычных поглядаў: ад прыхільніка сацыялістычных ідэй да іх крытыка. Аднак, «чыжым», «іншым» у творах пісьменніка 20–30-х гадоў выступаюць і бальшавікі. Чужых (бальшавікоў) М. Гарэцкі называе «навалай», «звяр'ём», бесціямі: «Мы ж на сваёй зямельцы, а сярод іх – усякія прыблуды, што чужога краю не шчадзяць, без патрэбы нішчуць» [6, с. 128].

Высновы і перспектывы далейшага даследавання. Такім чынам, «Іншы» у творах М. Гарэцкага – гэта як прадстаўнік другой нацыянальнасці (паляк, яўрэй, рускі, літовец, немец), так і прадстаўнік іншай сацыяльнай групы. М. Гарэцкі працягвае традыцыю, распачатую Ф. Багушэвічам: атаясамлівання беларускага з ніжэйшымі сацыяльнымі сляямі. «Чужым» у творах пісьменніка 20–30-х гадоў выступаюць бальшавікі. У творах М. Гарэцкага выяўлены пэўныя механізмы каланізацыі.

Джэра та літаратура

1. Бабкоў І. Этыка памежжа: транскультурнасьць як беларускі досвед / І. Бабкоў // Анталёгія сучаснага беларускага мыслення – СПб. : Невскі Простор, 2003. – С. 64–78.
2. Бабкоў І. Генэалёгія беларускай ідэі / І. Бабкоў // АРСНЕ. 2005. – № 3. – С. 136–166.
3. Гарэцкі М. Збор твораў : у 4 т. – Т. 1 : Апазданні / М. Гарэцкі. – Мн. : Маст. літ., 1985. – 446 с.
4. Гарэцкі М. Збор твораў : у 4 т. – Т. 2 : Аповесці. Драматычныя абразкі / М. Гарэцкі. – Мн. : Маст. літ., 1985. – 416 с.
5. Гарэцкі М. Збор твораў : у 4 т. – Т. 3 : На імерыялістычнай вайне ; Віленскія камунары / М. Гарэцкі. – Мн. : Маст. літ., 1985. – 399 с.
6. Гарэцкі М. Творы / М. Гарэцкі. – Мн. : Маст. літ., 1999. – 629 с.
7. Рубінчык В. На яўрэйскія тэмы / В. Рубінчык [Электронны ресурс]. – Рэжым даступа : www.do.gendocs.ru/docs/index-13882.htm.

Мельнікова Андже́ла. Образ «Другого» в произведениях Максима Горького. В статье осмысливается рецепция Максимом Горьким проблем белорусской идентичности, образ «Другого». М. Горький являлся одним из идеологов концепции пограничного положения Беларуси. «Другой» у М. Горького – это не только представитель другой национальности (поляк, еврей, русский, литовец, немец), но и представитель иной социальной группы. М. Горький продолжает традицию, начатую Ф. Богушевичем: отождествления белорусского с более низкими социальными слоями. «Чужим» в произведениях писателя 20–30-х годов выступают большевики. В произведениях М. Горького поданы механизмы колонизации. Отражает М. Горький и некоторые национальные стереотипы.

Ключевые слова: другой, пограничное положение, национальность, социальная группа, стереотип, колонизация.

Melnikava Andgela. The Image of «the Other» in the Works of Maxim Gorky. The article is interpreted reception of problems of the Belarusian identity, the image of «the other» by Maxim Gorky. M. Gorky was one of

the ideologists of concept of the border position of Belarus. «The other» in M. Haretski is not only the representative of the other nationalities (Poles, Jews, Russian, Lithuanian, German), but also a representative of another social group. M. Haretsky continues the tradition started by F. Bogushevich: identification of the Belarusian with layers of the society. «Others» in the works of the writer 20–30-ies are the Bolsheviks. Mechanisms of colonization is given in the works of M. Haretsky. M. Haretsky recalls some national stereotypes.

Key words: the other, a borderline position, nationality, social group, the pattern, colonization.

Стаття поступила в редколлегию
14.02.2013 г.

УДК 821.161.2+821.162.1

Наталія Мочернюк

Взаємодія літератури й мистецтва. Теоретичний досвід українського та польського літературознавства

У статті окреслено проблематику вивчення взаємозв'язків і взаємодії літератури з образотворчим мистецтвом, презентовану українським та польським літературознавством. Звернуто увагу на методологічні пріоритети сучасної науки про літературу. Заакцентовано на дослідженнях, присвячених вивченню творчості митців-універсалістів. Проаналізовано особливості наукової термінології в аспекті міжвидової взаємодії мистецтв, актуальної для українського та польського літературознавства. Порівняльний огляд має на меті вказати на вартісні теоретико-методологічні проекти, які потрібно розвивати в подальших літературознавчих студіях.

Ключові слова: література, мистецтво, взаємодія літератури й мистецтва, синтез мистецтв, кореспонденція мистецтв, інтермедіальність.

Постановка наукової проблеми та її значення. У літературознавстві ХХ і ХХІ ст. увиразнилися тенденції до розширення простору досліджень, залучення методологічного досвіду інших галузей знань, інтегративні процеси в гуманітарних дисциплінах на перетині спільних проблем. Як слушно зазначає Ришард Нич, підсумовуючи свої роздуми про кризу теорії, «здобуті сучасною теоретичною думкою риси плюралізму, лабільності й релятивності (локальної правомірності) супроводжуються різким розширенням масштабу її застосування – як на дискурси інших галузей гуманітарної науки, так і на простір семіотизованих практик суспільного та культурного життя» [9, с. 37]. Проблема вивчення взаємозв'язків і взаємодії літератури з іншими мистецтвами актуалізована в сучасному літературознавстві власне у зв'язку із розширенням масштабу дії теоретичної думки й належить, як вважає Дмитро Наливайко, до центральних у компаративістиці [8, с. 19]. Зіставлення теоретичного досвіду українського та польського літературознавства щодо складної проблематики міжмистецьких взаємодій має на меті обмін цікавими методологічними пропозиціями.

Мета та завдання. Мета статті – з'ясування популярної тематики відповідних студій у Польщі та Україні, проблематики, методологічних стратегій, застосованих у таких дослідженнях, а також особливостей термінологічного інструментарію, частовживаного в польській та українській науках про літературу.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів. В українському літературознавстві проблеми міжвидової взаємодії, а зокрема художньої реалізації зв'язків літератури та образотворчого мистецтва, опрацьовувалися на матеріалі творчості різних письменників. Цілісність осмислення цих питань притаманна роботам, присвяченим творчості митців-універсалістів. Саме в такому ключі виконано дослідження Лесі Генералюк «Універсалізм Шевченка: Взаємодія літератури і мистецтва» (2008) [6], яка запропонувала методологію для дослідження творчості так званих *Doppelbegabungen*, а також окреслила загальний дискурс теорії міжвидової взаємодії, представлений у статті «Взаємодія літератури і мистецтва. Начерк теорії словесно-візуальних інтеракцій». Помітно, що авторка